

Polonika starodruczne w bibliotekach naukowych Nowego Jorku¹

Polonika wydane od XV do końca XVIII w. znajdują się w wielu bibliotekach Nowego Jorku². Pewną ich część zarejestrowano i omówiono w dostępnych publikacjach. Wieloletnia bibliotekarka Działu Słowiańskiego Biblioteki Kongresu Stanów Zjednoczonych w Waszyngtonie (Library of Congress) Janina Hoskins zestawiła i opublikowała w 1973 r. bibliografię poloników XV-XVII w. przechowywanych w bibliotekach amerykańskich³. W 2001 r. ukazał się katalog poloników XV-XVIII w. Biblioteki Publicznej Nowego Jorku (New York Public Library – NYPL), opracowany przez Mariannę Czapnik⁴. Wymienione prace nie wyczerpują w pełni sformułowanego powyżej tematu.

Zbiór poloników w księżnicach nowojorskich obejmuje obecnie ponad 850 woluminów, przechowywanych w kilkunastu placówkach publicznych, uniwersyteckich, towarzystw naukowych i fundacji. Największy zespół – ok. 520 druków – znajdziemy w Nowojorskiej Bibliotece Publicznej. Ponad 160 dzieł posiadają biblioteki Uniwersytetu Columbia (Columbia University Libraries)⁵. Mniejsze kolekcje, od kilku do kilkudziesię-

¹ W artykule przedstawiono materiał zgromadzony w toku badań własnych prowadzonych w 1996 r. w Nowym Jorku dzięki stypendium Fundacji Kościuszkowskiej, uzupełniony o informacje dostępne online oraz zamieszczone w literaturze przedmiotu.

² Na temat terminu *polonicum* i jego zastosowania w bibliografii zob. H. Mieczkowska, «*Polonicum*» – *definicja pojęcia, zakres doboru materiału, zastosowanie w bibliografii*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2011, t. 11, s. 21-30. Na potrzeby niniejszego artykułu zastosowano ten termin także wobec zbiorów obejmujących fragmenty polskich kolekcji, przechowywanych w bibliotekach Nowego Jorku.

³ Zob. J. Hoskins, *Early and Rare Polonica of the 15th-17th Centuries in American Libraries. A Bibliographical Survey*, Boston 1973. Katalog zawiera opisy 1231 książek i druków okolicznościowych wydanych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów, zgromadzonych w 173 bibliotekach naukowych, publicznych i uniwersyteckich Stanów Zjednoczonych. Autorka uwzględniła książki tematycznie odnoszące się do spraw Polski opublikowane poza granicami Korony i Litwy, natomiast pominęła dzieła autorów polskich, które wydano w oficynach europejskich – zob. tamże, s. IX-XI. Z bibliotek metropolii nowojorskiej J. Hoskins uwzględniła 431 dzieł w 453 wol., w tym 101 hebraików i siedem druków cyrylickich.

⁴ *Rare Polonica in The New York Public Library: Books of the 15th-18th Centuries = Polonica XV-XVIII wieku w zbiorach Nowojorskiej Biblioteki Publicznej*, ed. by M. Czapnik, based on materials compiled by R.H. Davis Jr., New York 2001. Katalog nie obejmuje druków hebrajskich i cyrylickich. Opisy druków cyrylickich zostały zawarte w: *Church Slavonic, Glagolitic, and Petrine Civil Script Printed Books in The New York Public Library: a Preliminary Catalog*, described by I.V. Pozdeeva; cataloged by Z.Z. Kipel, New York 1997. Zob. też M. Czapnik, *Rare Polonica in The New York Public Library: Books of the Fifteenth-Eighteenth Centuries: Introduction*, „Slavic and East European Information Resources” 2008, Vol. 9, Issue 4, s. 391-401; *New York Public Library (Biblioteka Publiczna w Nowym Jorku)*, poz. nr 270, Informacja, weryfikacja 2012: Wojciech Siemaszkiewicz, NYPZ, Library Services Center, [w:] *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator. T. 2: Polonika w bibliotekach obcych*, oprac. B. Bieńkowska, E. Maruszak, J. Puchalski, Warszawa 2016, s. 645-652.

⁵ Na temat poloników w zbiorach tej księżnicy zob. m.in. R.H. Davis, *Columbia University Libraries*, „Slavic and East European Information Resources” 2013, Vol. 14, Issue 4, s. 378-381; *Columbia University Libraries – CUL (Biblioteki Uniwersytetu Columbia)*, poz. nr 266, [w:] *Współczesne księgozbiory polskie...* T. 2, s. 630-634.

ciu druków, zgromadziły inne uczelniane księżnice: Ogólnego Seminarium Teologicznego Kościoła Episkopalnego (General Theological Seminary for the Episcopal Church); Akademii Medycznej Nowego Jorku (New York Academy of Medicine) oraz Uniwersytetu Miejskiego Nowego Jorku (City College of the City of New York) i Uniwersytetu Nowojorskiego (New York University Libraries). Starannie dobranym i cennym zespołem poloników dysponuje Biblioteka i Muzeum Morgana (Morgan Library & Museum, dawniej Pierpont Morgan Library)⁶ oraz Biblioteka i Archiwum Żydowskiego Instytutu Naukowego YIVO⁷. Pojedyncze woluminy lub znaczniejsze kolekcje można zlokalizować w dzielnicowych bibliotekach publicznych, np. w Bibliotece Publicznej Brooklynu (Brooklyn Public Library), i w zbiorach towarzystw naukowych lub fundacji, w tym w Bibliotece Towarzystwa Hiszpańskiego (Hispanic Society of America) oraz w księgozbiorze Nowojorskiego Towarzystwa Historycznego (New-York Historical Society). Warto również wymienić Bibliotekę i Archiwum im. Alfreda Jurzykowskiego (Alfred Jurzykowski Memorial Library and Archives) Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce (PIN – Polish Institute of Arts and Sciences of America, PIASA)⁸, w której do poloników zaliczymy 16 spośród 29 zarejestrowanych starych druków, w tym m.in. Marcina Kromera *Polonia Siue De Sitv...* (Kolonia 1577)⁹.

Niezbyt liczny, lecz różnorodny i niezwykle cenny zbiór poloników posiada Biblioteka Morgana. Zaczątkiem jej zbiorów była bogata kolekcja rękopisów, inkunabułów, starych druków, zabytkowych opraw, grafiki, rysunków oraz autografów sławnych osobistości zgromadzona przez finansistę i znanego kolekcjonera Johna Pierponta Morgana (1837-1913)¹⁰. W 1924 r. stan Nowy Jork przejął bibliotekę prywatną Morganów i nadał jej prawa placówki publicznej. Profil gromadzenia zapoczątkowany przez fundatorów jest kontynuowany, uzupełnianiu podlegają zwłaszcza zbiory iluminowanych rękopisów liturgicznych oraz wczesnych druków XVI w. Szczególną uwagę przywiązuje się do powiększania kolekcji o druki reprezentujące wszystkie oficyny wydawnicze na świecie, poszukiwane są również oprawy wykonane w różnych krajach i w warsztatach introligatorskich. Ważny element warunkujący zakupy to proveniencje, bowiem księżnica kolekcjonuje rękopisy i książki należące w przeszłości do znakomitych rodów, osób panujących, znanych osobistości, pisarzy itd. Biblioteka Morgana prowadzi także rozległą działalność kulturalną, naukową i wystawienniczą, organizuje wykłady i koncerty związane z charakterem zbiorów i polityką gromadzenia¹¹. Przegląd poloników ze zbiorów

⁶ Zob. m.in. I. Lindsay, *Morgan Library and Museum*, „Slavic and East European Information Resources” 2013, Vol. 14, Issue 4, s. 366-368; *Morgan Library and Museum (Biblioteka i Muzeum Morgana)*, poz. nr 269, [w:] *Współczesne księgozbiory polskie...* T. 2, s. 641-645.

⁷ Placówka ta posiada stare druki z kolekcji Biblioteki Publicznej Żydowskiej im. M. Straszuna w Wilnie (zał. w 1886 r.) – zob. *Library and Archives, YIVO Institute for Jewish Research (Biblioteka i Archiwum Żydowskiego Instytutu Naukowego YIVO)*, poz. nr 268, [w:] *Współczesne księgozbiory polskie...* T. 2, s. 636-640.

⁸ Zob. *Biblioteka i Archiwum im. Alfreda Jurzykowskiego (The Alfred Jurzykowski Memorial Library and Archives)*, poz. 443, Ankieta (2008): Krystyna Bańka, archiwistka; Katarzyna Kwiatkowska-Żak, bibliotekarka; prof. Tadeusz Gromada, dyrektor PIASA, [w:] *Współczesne księgozbiory polskie za granicą. Informator. T. 1: Polskie i polonijne księgozbiory instytucji*, oprac. B. Bieńkowska, E. Maruszak, J. Puchalski, Warszawa 2009, s. 469-472.

⁹ Sygn. RARE AC60. B47 1577. Spis starych druków – zob. *Rare Books Collection*, [online] <http://www.piasa.org/library/rarebooks.html> [dostęp 06.06.2017].

¹⁰ Zob. *The Pierpont Morgan Library. Review of the Activities and Major Acquisitions of the Library, 1941-1948*, New York 1949.

¹¹ Więcej informacji znaleźć można na stronie: The Morgan Library & Museum, [online] <http://www.themorgan.org/> [dostęp 06.06.2017].

tej księżnicy rozpoczniemy od omówienia najcenniejszego zespołu, do którego zwykle zaliczamy inkunabuły. Z krakowskiej drukarni Kaspara Straubego biblioteka przechowuje dzieła św. Augustyna *Opuscula*¹², a z wrocławskiej oficyny Kaspara Elyana – *De sacramentis* Mikołaja z Błonia¹³. Oba inkunabuły należą do amerykańskich unikatów. Z kolei krakowskie wydanie *Opus restitutionum...* Franciscusa de Platea¹⁴ jest jednym z dwóch zachowanych w amerykańskich bibliotekach. W zasobach omawianej księżnicy znajdziemy ponadto zbiór kazań dominikanina Peregryna z Opola¹⁵ ze znakiem proveniencyjnym biblioteki kapitulnej w Mikulovie na Morawach, trzy wydania traktatu Mateusza z Krakowa *Dialogus rationis...*¹⁶ oraz dwie edycje *Margarita Decreti...* dominikanina ze śląskiej Opawy Marcina Polaka¹⁷. Warto jeszcze zauważyć, że biblioteka posiada także osiem inkunabułów wydanych w oficynie Stanisława Polaka, prowadzącego od 1491 r. razem z Meinardem Ungutem najstarszą drukarnię w hiszpańskiej Sewilli¹⁸. Drukarstwo krakowskie jest reprezentowane przez dzieła wydane w XVI w. w znanych oficynach Jana Hallera, Florianą Unglera, Hieronima Wietora i Macieja Szarffenberga. Biblioteka ma w swoich zbiorach pierwsze wydanie tzw. *Biblii Leopoldy*¹⁹ oraz słynny traktat Mikołaja Kopernika *De Revolutionibus Orbium caelestium, Libri VI...*, pozyskany w 1934 r. od ceniowego antykwariusa i znawcy opraw Ernsta Philipa Goldschmidta²⁰.

Biblioteka Morgana zgromadziła również wyjątkowo cenną kolekcję ok. tysiąca zabytkowych opraw. Jedną z nich reprezentuje rzemiosło polskie – została wykonana w 1576 r. w Krakowie przez anonimowego introligatora dla bliżej nieznanego Stanisława Witosławskiego herbu Nieczuja²¹. Wolumin w formacie *octavo*, oznaczony superekslibrisem właściciela, zakupiono na aukcji antykwarycznej w 1994 r. Do poloników zaliczymy także księgi opatrzone superekslibrisem królowej Marii Ludwiki Gonzagi, króla Stanisława Leszczyńskiego i jego żony, Katarzyny z Opalińskich, oraz Marii Leszczyńskiej, królowej Francji. W zbiorach omawianej placówki odnajdujemy ponadto stare druki należące dawniej do Elżbiety z Radziwiłłów Potockiej, Jana Potockiego i rodziny Mniszchów. Szczególnie interesującym obiektem jest wolumin z superekslibrisem Władysława II Jagiellończyka, króla Czech, Węgier i Chorwacji (1471-1516). O księgozbiórach Jagielloń-

¹² Augustinus Aurelius, *Opuscula*, [Kraków ok. 1476]. 2°. Sygn. PML 24151.

¹³ Nicolaus de Błonie, *Tractatus sacerdotalis de sacramentis*, [Wrocław ok. 1475]. 2°. Sygn. PML 38827.

¹⁴ Franciscus de Platea, *Opus restitutionum, usuarum et excommunicationum*, [Kraków: Casp. Straube], 1475. 2°. Sygn. PML 24152.

¹⁵ Peregrinus de Opole, *Sermones de tempore et de sanctis*, [Strassburg ok. 1474/7]. 2°. Sygn. PML 79782.

¹⁶ Matthaues de Cracovia, *Dialogus rationis et conscientiae de frequenti usu Communionis*, [Mainz: Joh. Gutenberg?, 1460]. 2°. PML 65848; [Köln: Ulrich Zell, nie po 1470]. 4°. PML 78154.3; [Paris: Guy Marchant, 1497]. 2°. Sygn. PML 27852.

¹⁷ Martinus Polonus, *Margarita Decreti seu Tabula Martiniana*, [Venice: Peregrinus de Pasqualibus et Dionysius Bertochus], 1486 PML 22554; [Strasbourg: Georg Husner?], 1493. 2°. Sygn. PML 79094.

¹⁸ Opisy dzieł zob. na stronie The Morgan Library & Museum, [online] <http://www.themorgan.org/> [dostęp 06.06.2017]. Zob. też A. Ruppel, *Stanislaus Polonus. Polski drukarz i wydawca wczesnej doby w Hiszpanii*, wyd. polskie rozszerzone, oprac. T. Zapiór, Kraków 1970, s. 25-163.

¹⁹ *Biblia To iest Księgi Stharego y Nowego Zakonu, na polski ięzyk ... nowo wyłożona*, [tłum. i wyd. J. Leopolda], W Krakowie: W Drukarni Szarffenbergerow (w Drukarni Mikołaja y Stanisława Scharffenbergerów), 1560-1561. 2°. Sygn. PML 18565.

²⁰ M. Kopernik, *De Revolutionibus Orbium caelestium. Libri VI...*, Norimbergæ: apud Joh. Petreium, 1543. 2°. Sygn. PML 30647. Na temat tego egzemplarza zob. O. Gingerich, *An Annotated Census of Copernicus' De Revolutionibus (Nuremberg 1543 and Basel 1566)*, Leiden 2002, s. 337.

²¹ Być może chodzi o S. Witosławskiego, od 1538 r. podsędką zawkrzeńskiego, od 1555 r. sędzię ziemskiego – zob. J. Łempicki, *Herbarz mazowiecki*. T. 3, 1: *Województwo płockie*, 10: *Ziemia płocka*, 101: *Powiat bielski*, Poznań 1998, s. 39.

czyków, wyłączając Zygmunta Augusta, zachowało się niewiele wiadomości, stąd warto uwzględnić również ten zabytek w prezentowanych polskich kolekcjach. Misternie zdobiona oprawa okrywa traktat astrologiczny *Astrolabium...* Johanna Angelusa, wydany po raz pierwszy w Augsburgu w 1488 r. W centrum zwierciadła okładziny górnej znajduje się owalny wielopolowy kartusz z herbem królewskim Władysława II Jagiellończyka pod koroną, umieszczony w okrągłym otoku zdobionym motywami floralnymi²². Na koniec warto jeszcze wspomnieć o wydanym w 1484 r. bogato ilustrowanym łacińsko-niemieckim zielniku²³. Pierwszym, anonimowym właścicielem lub użytkownikiem wspomnianego inkunabułu mógł być Polak, bowiem łacińsko-niemieckie nazwy ziół uzupełniono terminami w języku polskim.

Biblioteka Publiczna w Nowym Jorku, jak już wspomniano na wstępie, zgromadziła najliczniejszy zbiór poloników. Większość z nich znajdowała się w Dziale Krajów Słowiańskich i Bałtyckich (Slavic and Baltic Division). Po jego likwidacji w 2008 r. publikacje te włączono do Działu Książek Rzadkich (Rare Books Division); zachowano przy tym oryginalne sygnatury: „Slav. Reserve” lub „Slav. Reserve Poland”. Polonika odnajdziemy również m.in. w Dziale Ogólnym Naukowym (General Research Division), zbiorze judaików (Dorot Jewish Division), kolekcjach Mary Fuller-Maitland, Carla H. Pforzheimer i Williama Augustusa Spencera oraz w Bibliotece Nauki, Przemysłu i Biznesu (Science, Industry & Business Library). Książnica powstała w 1895 r. z połączenia dwóch prywatnych księgozbiorów – Astor Library, założonej przez Johna Jacoba Astora (1763-1848) i Lenox Library, zorganizowanej przez Jamesa Lenoxa (1800-1880)²⁴. W obu fundacyjnych księżnicach znajdowały się druki związane z Polską. Ze zbiorów Lenoxa, znanego kolekcjonera edycji *Biblii*, pochodzą wszystkie polskie jej wydania: tzw. *Biblia Brzeska*²⁵, Jakuba Wujka (Kraków 1599)²⁶, dwie edycje tzw. *Biblii Gdańskiej* (Amsterdam 1660, Hala Magdeburska 1726) oraz edycja *Nowego Testamentu* (Raków 1630) wydana dla wspólnoty braci polskich²⁷. W następnych latach kolekcja poloników była powiększana poprzez odpowiednie zakupy. W okresie II wojny światowej na rynku antykwarycznym pojawiło się wiele książek z terenów objętych działaniami wojennymi. Dzięki staraniom Alfreda Berlsteina, odpowiedzialnego wówczas za powiększanie polskiej kolekcji, pozyskano pewną ilość starych druków²⁸, m.in. Aleksandra Gwagnina *Rerum Polonicarum Tomi tres...* (Frankfurt 1584) oraz Szymona Okolskiego *Orbis Polonvs...* (Kraków 1641)²⁹. W 1945 r. zakupiono wspaniałe *Missale Wratislaviense (Mszał*

²² Sygn. Pierpont Morgan Library PML 55175, ilustracja udostępniona na stronie Biblioteki Morgana. Wolumin kupiono na aukcji Sotheby's w 1965 r. z funduszu Trust Fund of Lathrop Colgate Harper – zob. *14th Report to the Fellows of the PML Library 1965-1966*, by F.B. Adams Jr., New York 1967, s. 40-42.

²³ *Herbarius latinus. Mit deutschen Synonymen*, [Speyer: Johann und Konrad Hist, 1484]. 4°. PML 190. Z kolekcji synowej J. Morgana Jr., w PML od 1952 r. – zob. *Fourth Annual Report to the Fellows of the PML*, by F.B. Adams Jr., New York 1953, s. 28.

²⁴ Zob. M. Czapnik, dz. cyt., s. 17-19; R.H. Scott, *Guide to the East-Central European Collections of the Research Libraries. The New York Public Library*, updated and revised by W. Siemaszkiewicz and M. Meštrović Deyrup, „Slavic & East European Information Resources” 2008, Vol. 9, Issue 4, pp. 422-424, 437-438, 461-462, 466.

²⁵ Drukowano w Brześciu Litewskim [Cyprian Bazylik?], z rozkazania a nakładem... Mikołaja Radziwiła, 1563. 2°.

²⁶ W Krakowie: W Drukarni Lazarzowej..., 1599. 2°.

²⁷ Zob. M. Czapnik, dz. cyt., poz. w katalogu 33-37.

²⁸ Zob. np. A. Berlstein, *Three old Polonica in the New York Public Library*, „Polish Review” 1943, No. 4, pp. 8-9.

²⁹ Zob. M. Czapnik, dz. cyt., poz. w katalogu 167, 348.

Wrocławski, Moguncja 1483), oznaczone pieczęcią Biblioteki Kapitulnej Katedry Wrocławskiej³⁰. Systematyczne powiększanie kolekcji można zaobserwować również w latach 1956-1984. Jan Leon Miś (John Leo Mish), ówczesny kierownik Działu Słowiańskiego, lub jego zastępca, Ryszard Kazimierz Lewański, przy okazji podróży do Polski kupowali w antykwariatach książki. Zbiory starych druków powiększyły się wówczas m.in. o dzieło Jana Kochanowskiego *Iezda do Moskwy...*, wydane w Krakowie w Drukarni Łazarzowej w 1583 r.³¹, znane jedynie z kilku zachowanych egzemplarzy.

Biblioteka z racji swojego ogólnego charakteru zgromadziła zbiór z wielu dziedzin wiedzy. Godnie prezentuje się dział polskiej historii, w skład którego wchodzi prace takich autorów, jak Maciej z Miechowa, A. Gwagnin, Zygmunt Herberstein, Jan Herburt, Maciej Strykowski, Stanisław Kobierzycki, Joachim Pastorius, Leonard Gorecki. Dorobek drukarni polskich reprezentowany jest przez kilkanaście wczesnych – szesnastowiecznych – edycji wytoczonych w krakowskich oficynach J. Hallera, F. Unglera, M. Szarffenberga i H. Wietora. Obszerna kolekcja poloników zawierających wzmianki o Ameryce stała się przedmiotem opracowania Abrahama Jarmolińskiego³². Ponadto w zbiorach nowojorskiej księżnicy publicznej znajdziemy aż osiem wydań traktatów astronomicznych Jana Heweliusza, trzy edycje słynnego dzieła o sztuce artyleryjskiej Kazimierza Siemienowicza *Artis Magnae Artilleriae...* (w języku łacińskim, angielskim i niemieckim), a także kolejny w zbiorach nowojorskich egzemplarz *editio princeps* M. Kopernika *De Revolutionibus...*³³ Wśród licznie zgromadzonych w bibliotekach nowojorskich druków ariaskich warto wymienić kompletne wydanie serii *Bibliotheca Fratrum Polonorum* (Amsterdam 1656-1692)³⁴ oraz tzw. *Katechizm Rakowski* z 1609 r.³⁵, a także – wytoczone w Amsterdamie w 1652 r. – pierwsze jego tłumaczenie na język angielski³⁶.

Nieco więcej uwagi należy poświęcić największej w Ameryce kolekcji druków okolicznościowych i urzędowych, należącej do Biblioteki Publicznej w Nowym Jorku³⁷. W owym zbiorze złożonym z 300 broszur, z których do poloników zaliczamy 272 jednostki, znajdują się prace wydane w XVII-XVIII w., w Wilnie, m.in. w oficynach bazylianów, jezuitów (Akademickiej) i pijarów, a także – w Lublinie, Poznaniu, Warszawie i Zamościu. Zespół ten jest interesujący również z uwagi na to, iż zawiera druki unikatowe lub zachowane w niewielkiej liczbie egzemplarzy. W skład omawianej kolekcji wchodzi kilkanaście stemmatów uniwersyteckich powstałych w kręgu Akademii Krakowskiej, autorów takich, jak Rafał Kazimierz Arteński, Stanisław Antoni Freznekier, Franciszek Klemens Balicki, Paweł Antoni Kosicki i in. Interesujące są także panegiryki i mowy pogrzebowe – m.in. Stanisława Bieżanowskiego, Andrzeja Kanona i Stanisława Jurkowskiego. Kolekcję pozyskano w 1967 r. od znanych nowojorskich antykwariuszy Aleksandra i Walentyny Janta-Połączyńskich. W tym samym roku, również za pośrednictwem A. i W. Janta-Połączyńskich, biblioteka nabyła niezwykle cenny klocek intrologatorski,

³⁰ Zob. tamże, poz. w katalogu 329.

³¹ Zob. tamże, poz. w katalogu 233.

³² Zob. A. Yarmolinsky, *Early Polish Americana. A Bibliographical Study, with an Appendix: A Legendary Predecessor of Columbus*, New York 1937.

³³ Zob. M. Czapnik, dz. cyt., poz. w katalogu 179-186, 426-428, 251; O. Gingerich, dz. cyt., s. 335.

³⁴ Zob. tamże, poz. w katalogu 38.

³⁵ *Catechesis Ecclesiarum Quae In Regno Poloniae ... affirmant, neminem alium, praeter Patrem Domini nostri Iesu Christi, esse illum unum Deum Israelis...*, Racoviae: [Sebastian Sternacki], 1609. Opis druku w: M. Czapnik, dz. cyt., poz. w katalogu 82.

³⁶ Zob. tamże, poz. w katalogu 39.

³⁷ Zob. tamże, s. 22-24.

który, jak możemy odczytać ze znaków proveniencyjnych, przed II wojną światową należał do Biblioteki Rady Miasta Gdańska (obecnie Biblioteka Gdańska PAN)³⁸. Klocek ów złożono z czterech druków reformacyjnych wydanych w Królewcu w latach 1556-1566, wśród których dzieło Stanisława Lutomirskiego *O wierney i prawdziwey cci swietosci ciala y krwie Syna Bozego książeczki* (Królewiec 1556) zaliczamy do unikatów³⁹.

Jak wspomniano powyżej, w gronie bibliotek uniwersyteckich największym zbiorem starodrucznych poloników dysponują biblioteki Uniwersytetu Columbia, jednej z najstarszych uczelni w Ameryce Północnej⁴⁰. Większość z tych obiektów znajduje się w Dziale Książki Rzadkiej i Rękopisów (Rare Book and Manuscript Library) biblioteki głównej (Butler Library). Polonika są przechowywane również w bibliotekach wydziału prawa (Law Library) i architektury (Avery Library). Do najcenniejszych należy bezsprzecznie znakomicie zachowany egzemplarz *Mszału Krakowskiego (Missale Cracoviense)*, wydany w 1484 r. w Moguncji⁴¹. Biblioteka otrzymała go razem z księgozbiorem American Type Founders Company Library, przekazany w 1941 r. Spośród szesnastowiecznych druków warto wymienić wydanie *Chronica Polonorum* Macieja z Miechowa z 1521 r.⁴² oraz *De Optimo Senatore Libri Duo...* Wawrzyńca Goślickiego z 1568 r.⁴³, niespotykane w innych bibliotekach Nowego Jorku. W omawianej księżnicy znajdziemy ponadto kilka dzieł M. Kromera, Stanisława Hozjusza, A. Gwagnina, Antonia Possevina i J. Pistoriusa. Ciekawe proveniencje zachowały się w tomie obejmującym opublikowaną w 1645 r. *Chronica Gestorum...* Pawła Piaseckiego⁴⁴. Na oprawie wyciśnięto superekslibris autora, a na kartach druku widnieją zapisy własnościowe arcybiskupa gnieźnieńskiego Macieja Łubieńskiego i biblioteki klasztoru Kanoników Regularnych Laterańskich w Kaliszu oraz pieczęć archiwisty kaliskiego Józefa Szaniawskiego. Ciekawe i cenne polonika znajdowały się również w księgozbiórach prywatnych zakupionych lub подарowanych w początkach XX w. W 1929 r. pozyskano kolekcję niemieckiego astronoma Ottona von Struvego. Razem z nią biblioteka uczelniana otrzymała pierwodruk dzieła M. Kopernika z 1543 r.⁴⁵ oraz kilka traktatów gdańskiego astronoma J. Heweliusza. Kilka lat później jeden z członków Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Georg A. Plimpton подарował jej własny księgozbiór zawierający ok. 16 000 woluminów z zakresu retoryki, arytmetyki i geografii, w tym m.in. *Algorismus linealis...* Jana z Łańcuta wydany przez J. Hallera w 1517 r.⁴⁶, gdańską edycję *Januae Lingvarum...* Jana Amosa Komeńskiego⁴⁷, a także drugie⁴⁸ i trzecie wydanie *De revolutionibus...* M. Kopernika⁴⁹. Kilka poloników (m.in.

³⁸ Zob. tamże, s. 23.

³⁹ Zob. tamże, poz. w katalogu 299.

⁴⁰ Zob. *The Rare Book and Manuscript Library of Columbia University. Collections and Treasures*, New York 1985.

⁴¹ [Mainz, Peter Schöffer], 1484. 2°, por. IP 3769. Sygn. Goff M658.

⁴² Impressum Craccoui[a]e: per Hieronymu[m] Vietore[m], 1521. 2°. Sygn. B943.8 M187.

⁴³ Weniitii: Apud Iordanum Ziletum, 1568. 8°. Sygn. B320.1 G69.

⁴⁴ Cracoviae: In Officina Typographica Francisci Cæsarij..., 1645. 2°. Sygn. B943.8 M187.

⁴⁵ Zob. O. Gingerich, dz. cyt., s. 336.

⁴⁶ Sygn. PLIMPTON 511 1517 J25.

⁴⁷ Dantisci: Impensis et Typis Andreae Hünefeldi, 1642. 8°.

⁴⁸ *De Revolutionibus orbium coelestium, Libri VI... item De Libris Revolutionum Nicolai Copernici Narratio prima, per M. Georgium Ioachimum Rheticum ad D. Ioan. Schonerum scripta*, Basileae: Ex Officina Henricpetrina, 1566. 2°. Na temat egzemplarza zob. O. Gingerich, dz. cyt., s. 337.

⁴⁹ M. Kopernik, *Astronomia Instavrata Libris sex comprehensa, qui de Revolutionibus orbium coelestium inscribuntur ... opera et studio D. Nicolai Mylerii*, Amstelrodami [sic!]: Excudebat Wilhelmus Iansonius, 1617. 2°. Sygn. PLIMPTON 520 1617 C79.

cztery wydania konstytucji sejmu warszawskiego z XVIII w., ozdobione superekslibrisem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego) anonimowy darczyńca ofiarował placówce po II wojnie światowej. Woluminy te obecnie są przechowywane w bibliotece wydziału prawa.

W systemie bibliotek Uniwersytetu Columbia znajduje się Burke Library of Union Theological Seminary, założona w 1836 r. na potrzeby wyznawców Kościoła prezbiteriańskiego. Początek jej zbiorów wiąże się z pozyskaniem w Niemczech w 1838 r. złożonej z ok. 13 000 woluminów kolekcji należącej do byłego mnicha benedyktyńskiego z Marienmünster, pastora luterańskiego, tłumacza i pisarza teologicznego Leandra van Essa (1772-1847), zawierającej literaturę reformacyjną i polemiczno-kontrowersyjną oraz wydania *Biblii* i dzieł Ojców Kościoła⁵⁰. Razem z tą kolekcją biblioteka seminaryjna zyskała m.in. dzieła S. Hozjusza, M. Kromera i Stanisława Reszki. Burke Library zaliczana jest obecnie do głównych bibliotek teologicznych w Stanach Zjednoczonych. Druki reformacyjne, w tym pokazny zbiór literatury antytrynitarskiej, wchodzi także w skład McAlpin Collection of British History and Theology⁵¹, nazwanej tak od nazwiska jej fundatora, adwokata Davida McAlpina. Obejmuje ona ponad 18 000 broszur i książek wydanych w latach 1501-1700 – w dużej mierze są to prace niezbędne do poznania politycznych, teologicznych i kościelnych konfliktów w Anglii, zwłaszcza w drugiej połowie XVII w.⁵² Należy podkreślić, że bibliotekarze kompletowali ową kolekcję, wyszukując odpowiednie dzieła w angielskich antykwariatach. W tym zbiorze znalazły się także pozycje pisarzy reformacyjnych, m.in. Jana Łaskiego młodszego, Jana Crella, Stanisława Lubienieckiego, Samuela Przypkowskiego, Walentego Szmalcza, Fausta Socyna i Andrzeja Wiszowatego. Znajdziemy tam również egzemplarz wydanej w Oxfordzie w 1658 r. *Logiki* jezuita Marcina Śmigleckiego⁵³. Jak wiadomo, podręcznik ten był kilkakrotnie przedrukowywany w XVII w. Chętnie korzystano z niego w angielskich i francuskich szkołach protestanckich. Na uwagę zasługuje pierwsze angielskojęzyczne wydanie fragmentu polemiki religijnej S. Hozjusza *De origine haeresium nostri temporis*, w tłumaczeniu Richarda Shacklocka, drukowane w Antwerpii w 1565 r.⁵⁴, odnotowane w *Bibliografii polskiej* Estreicherów, lecz bez podania lokalizacji egzemplarza⁵⁵. Szczególnie interesującą częścią kolekcji jest zbiór ok. 100 książek skazanych w przeszłości na spalenie. Do poloników zaliczymy w nim druk ulotny z 1652 r. zawierający tekst uchwały parlamentu brytyjskiego skazującej edycję *Katechizmu Rakowskiego* z 1609 r. na spalenie na rynku w Londynie⁵⁶.

⁵⁰ Zob. *Encyclopedia of Library and Information Science*. Vol. 27: *Scientific and Technical Libraries to Slavic Paleography*, ed. A. Kent, H. Lancour, J.E. Daily, New York 1979, s. 223-224; M.McC. Gatch, *The library of Leander van Ess and the earliest American collections of Reformation pamphlets*, New York 2007, s. 10-12.

⁵¹ Zawartość tej kolekcji została przedstawiona w katalogu: Ch.R. Gillett, *Catalogue of the McAlpin collection of British history and theology*. Vol. 1-5, New York 1927-1930. Na temat księgozbioru zob. także M.McC. Gatch, dz. cyt., s. 25.

⁵² Na temat wpływu doktryny arian polskich na myśl religijną w Anglii zob. S. Kot, *Oddziaływanie Braci Polskich w Anglii*, „Reformacja w Polsce” 1935-1936, t. 7-8, s. 217-244.

⁵³ *Logica Martini Smigleccii Societatis Iesv, S. theologiae doctoris selectis disputationibus & quaestionibus illustrate...*, Oxonii: Excudebat A. Lichfield ... impensis H. Crypps, J. Godwin & R. Blagrave, 1658. 4°.

⁵⁴ *A most excellent treatise of the begynnyng of heresyes in oure tyme, compyled by the Reuerend Father in God Stanislaus Hosius Byshop of Wormes in Prussia ... Translated out of Latyn in to Englyshe by Richard Shacklock M. of Arte...*, Imprinted at Antwerp: By Æg. Diest, 1565. 8°.

⁵⁵ Por. *Bibliografia polska*. T. 18: *Stólenie XV-XVIII*, Kraków, 1901, s. 293.

⁵⁶ *Votes of Parliament touching the book commonly called The Racovian catechism ... resolved upon the question by the Parliament, that the book ... commonly called The Racovian catechism, doth contain matters that are blasphemous, erroneous and scandalous ... that all the printed copies ... be burnt ... that the sheriffs of London and Middlesex be authorized ... to seize all the printed copies ... and cause the same to be burnt at the Old Exchange London, and in the New Palace at Westminster, on Tuesday and Thursday next Friday*

Niewielki zespół druków reformacyjnych i kontrreformacyjnych zgromadzono również w bibliotece General Theological Seminary for the Episcopal (Anglican) Church⁵⁷. Przechowuje ona m.in. dwa egzemplarze *Katechizmu Rakowskiego* w tłumaczeniu H. Moskorzowskiego na język łaciński (Raków 1609)⁵⁸, pełne wydanie *Bibliotheca Fratrum Polonorum*⁵⁹ oraz dwie edycje (z 1557 i 1561 r.) *Confessio Catholicae Fidei Christiana*... S. Hozjusza⁶⁰.

Na zakończenie warto wspomnieć o dwóch woluminach z rozproszonej Biblioteki Załuskich znajdujących się w nowojorskich księżnicach. *Index Librorvm Prohibitorvm*... wydany w Krakowie w 1617 r., oznaczony charakterystycznymi znakami stawianymi ręką Józefa Andrzeja, przechowuje Biblioteka Towarzystwa Hiszpańskiego⁶¹. Drugie dzieło, Paracelsusa *De Præparationibus ... Libri duo*...⁶², oznaczone pieczęcią „[Iosephus] A[n-dreas] ZALVSKI”, znajduje się w zbiorach Biblioteki Akademii Medycznej Nowego Jorku. Książnica zakupiła ten wolumin w 1928 r. od historyka medycyny Edwarda Clarka Streetera (1874-1947). Od tego samego kolekcjonera pozyskano także drugie wydanie sławnego dzieła M. Kopernika⁶³.

Biblioteki nowojorskie nie zgromadziły, jak to wykazano powyżej, szczególnie licznej kolekcji poloników wydanych w XV-XVIII w. Z wyjątkiem nowojorskiej Biblioteki Publicznej żadna z placówek nie prowadziła celowej i systematycznej polityki gromadzenia druków polskich. W większości znajdowały się one w księgozbiorach zakupionych lub pozyskanych przez biblioteki w formie darowizny. Znaczna część woluminów otrzymała nowe oprawy, zwłaszcza w bibliotekach Uniwersytetu Columbia, co przyczyniło się do utraty informacji o poprzednich właścicielach. Niemniej warto poświęcić tym zbiorom uwagę, zwłaszcza ze względu na obecność w nich poloników rzadkich, niekiedy wręcz unikatowych.

Streszczenie

W artykule omówiono kolekcje poloników wydanych w XV-XVIII w. przechowywane w bibliotekach naukowych Nowego Jorku. Największy ich zespół posiada Biblioteka Publiczna (New York Public Library). Spośród bibliotek uniwersyteckich wartościowy zbiór poloników znajdziemy w księgozbiorach bibliotek Uniwersytetu Columbia (Columbia University Libraries). Znacznie mniejsze kolekcje, liczące od kilku do kilkudziesięciu

the second of April, 1652..., London: printed by John Field printer to the Parliament of England, 1652. 34 x 22 cm. Okoliczności wydania tej uchwały przez parlament omawia S. Kot, zob. dz. cyt., s. 231-232. Drugi egzemplarz tego obwieszczenia przechowuje biblioteka główna Uniwersytetu Columbia, w jej zbiorach znajduje się również wydanie *Katechizmu Rakowskiego* z 1609 r.

⁵⁷ Zob. *Encyclopedia of Library*..., dz. cyt. s. 225-226; M.McC. Gatch, dz. cyt., s. 9; General Theological Seminary Library Homepage, [online] <http://library.gts.edu> [dostęp 08.09.2017].

⁵⁸ *Catechesis Ecclesiarum Qvae In Regno*..., dz. cyt., sygn. EET 1652 Buscherus, 273.4E C282.

⁵⁹ *Bibliotheca Fratrum Polonorum quos Unitarios vocant, instructa Operibus omnibus Faustini Socini*... [i in.], Irenopoli; Eleutheropoli [i.e. Amsterdam] 1656-1692 [i.e. 1668/9-1692]. 10 t. 2°. Sygn. 288 //B47.

⁶⁰ *Dilingae: (excudebat Sebaldus Mayer), 1557. 4°. Sygn. 262.622 G533; Viennae Austriae: Excudebat Michael Zimmerman, 1561. 2°. Sygn. 262.622+H857.*

⁶¹ *Cracoviae: In Offic. Andreae Petricouij*..., 1617. 12°. Ponadto w tej bibliotece znajdziemy ok. 50 dzieł drukowanych w Sewilli przez Stanisława Polaka.

⁶² *Cracoviae: Ex Officina Typographica Mathiae Wirzbiętae*..., 1569. 2°. Sygn. RB.

⁶³ Zob. O. Gingerich, dz. cyt., s. 335-336.

woluminów, posiadają inne uczelniane księżnice: General Theological Seminary Library oraz Biblioteka Akademii Medycznej Nowego Jorku (New York Academy of Medicine). Niewielkie zespoły lub pojedyncze egzemplarze można odnaleźć również w Bibliotece Publicznej Brooklynu (Brooklyn Public Library) i w księgozbiorach towarzystw naukowych lub fundacji, m.in. w Bibliotece Towarzystwa Hiszpańskiego (Hispanic Society of America) oraz w zbiorach Nowojorskiego Towarzystwa Historycznego (New York Historical Society). Wartościowe i rzadkie polonika, w tym kilkanaście inkunabułów i wczesnych druków z XVI w. oficyn krakowskich, zgromadziła Biblioteka Morgana (Morgan Library & Museum, dawniej Pierpont Morgan Library). W jej zbiorach są także egzemplarze należące ongiś do znakomitych polskich kolekcji historycznych. W nowojorskich placówkach znajdziemy publikacje z różnych dziedzin wiedzy: historii i literatury staropolskiej, teologii (z bogatą kolekcją druków reformacyjnych i kóntreformacyjnych), nauk przyrodniczych i prawnych. Wśród autorów spotykamy najczęściej pisarzy takich jak Stanisław Hozjusz, Marcin Kromer, Mikołaj Kopernik, Wawrzyniec Goślicki i Jan Heweliusz.

Słowa kluczowe: Stany Zjednoczone – Nowy Jork – biblioteki naukowe – stare druki – polonika.

Summary

Early Printed *Polonica* in the New York Research Libraries

The paper discusses the collection of *Polonica* printed from the 15th to 18th century, held by various New York research libraries. Polish-subject materials are owned by several academic libraries, such as the Columbia University Library, the Union Theological Seminary Library, the General Theological Seminary Library and the New York Academy of Medicine. Small number of titles can be found among the holdings of the Hispanic Society of America, the Brooklyn Public Library and in the New York Historical Society. The New York Public Library is the owner of the largest collections of Polish materials in the New York area. Valuable and rare editions issued in Cracow, among them incunabula and early books from the 16th century, have been collected by the Morgan Library & Museum. A number of books acquired by the Morgan Library came from some outstanding Polish scattered collections. All of these books represent various fields of science, history and Old Polish literature, natural and legal sciences, and theology with a rich collection of reformation and counter-reformation literature. Many of them were written by well-known Polish authors, including Stanisław Hozjusz, Marcin Kromer, Mikołaj Kopernik (Nicolaus Copernicus), Wawrzyniec Goślicki and Jan Heweliusz (Johannes Hevelius).

Key words: United States – New York – research libraries – early printed books – *Polonica*.